

4 DE NEDERLANDSE EMANCIPATIEMYTHE

HALIYEH GHORASHI

De macht van een mythe is dat deze iets wat toevallig en contingent is als natuurlijk voorstelt.¹ De vanzelfsprekendheid en alomtegenwoordigheid van een mythe maken het bijna onmogelijk deze te ontkrachten. Mythen dulden geen tegengeluid en dat veroorzaakt een gevoel van eenzaamheid en onmacht bij mensen die er niet in geloven. Maar soms is er plotsklaps een geluid, een opening die hoop geeft. De oratie van Willy Jansen uit 1993 over de mythen van het fundament was voor mij zo'n opening.

Als Iraanse vluchteling woonde ik al een tijd in Nederland en de hier levende emancipatiemythe had een intimiderende impact op mij. Dat kwam vooral door het vanzelfsprekende essentialisme in het onderscheid tussen Nederlandse en westerse vrouwen als geëmancipeerd en vrouwen uit de islamitische wereld als onderdrukt. Weliswaar is de wetgeving in de meeste islamitische landen niet echt vrouwvriendelijk, maar deze mythe laat geen enkele ruimte voor de beleving van en gradaties in de mate van emancipatie van vrouwen zelf. Ik kwam uit een islamitisch land, was daar jarenlang activist en feminist geweest en belichaamde dus een tegenbeeld van de Nederlandse emancipatiemythe, maar toch leek me het doorbreken ervan een onmogelijke taak. Ik werd de uit-zondering die de regel bevestigde. De oratie van een vooraanstaande Nederlandse antropologe bracht voor mij deze mythe aan het wankelen door een simpele vergelijking te maken tussen het aantal vrouwelijke hoogleraren in Nederland (3%) en in de islamitische wereld, in het bijzonder Turkije (20%).² Dat was een opening die mij de hoop gaf dat het mogelijk is gevestigde beelden te ontkrachten. Vele jaren later ben ik in mijn eigen oratie dezelfde mythe

Full reference:

Ghorashi, H. (2015) De Nederlandse emancipatiemythe. In S. Dudink & L. Plate (eds.) *Mythen van gender, essays voor Willy Jansen*. Nijmegen: Vantilt, pp. 53–59.

te lijf gegaan.³ Dat zegt genoeg over de hardnekkigheid van mythen.

Eind 2005 zijn de conclusies van een Europees onderzoek naar het emancipatiebeleid voor vrouwen in diverse Europese landen gepresenteerd.⁴ Één van de conclusies luidt dat er in Nederland, in tegenstelling tot andere Europese landen, sprake is van een culturalisering van emancipatie. Dit betekent dat emancipatie vaak vooral van belang wordt geacht voor niet-autochtone cultureel-etnische groepen. Dat is in lijn met wat ik hierboven de mythe van emancipatie heb genoemd. De basisassumptie ervan is dat de emancipatie van vrouwelijke migranten en vluchtelingen per definitie achterloopt bij die van autochtone vrouwen. De eersten heten geïsoleerd te zijn, te worden onderdrukt door de mannen in hun familie en geen ruimte te hebben om hun eigen stem te laten horen. Deze essentialistische cultureel-etnische veronderstelling kwam het sterkst tot uitdrukking in het emancipatiebeleid van het kabinet-Balkenende IV (2007-2010). De expliciete zichtbaarheid in het beleid van deze veronderstelling mag na 2007 zijn verminderd,⁵ de mythe blijft desondanks zeer hardnekkig in het Nederlandse discours over emancipatie.

Het fundament van deze mythe is wat ik in mijn oratie heb aangeduid als het categorale denken.⁶ Dit denken ziet migranten als mensen met een totaal andere cultuur en een sociale achterstand. Deze twee componenten van het categorale denken – denken in termen van culturele dichotomieën en in termen van achterstand – kunnen worden gesitueerd in de geschiedenis van de verzuijing en de verzorgingsstaat. Zullen zijn in Nederland jarenlang het dominante raamwerk geweest voor het denken over verschillen. Uit een essentialistische benadering van de eigen groep en de anderen vloeit een dichotomie tussen wij en zij voort, die – op latente wijze – richting heeft gegeven aan de manier waarop de nieuwe migranten (vooral gastarbeiders uit de jaren vijftig en zestig en vluchtelingen vanaf de jaren tachtig) in Nederland zijn benaderd. In de jaren tachtig bestonden de oude zullen niet meer, maar de *habitus van verzuijing* bleef verankerd in het denken over de nieuwe (islamitische) migranten. Dit leidde ertoe dat in een ontzuilde samenleving de oprichting van een nieuwe zuil werd voorgesteld, wat voor diverse spanningen zorgde.

De tweede component van het categorale denken is de dominantie van het achterstanddenken in relatie tot migrantengroepen. Aan de verzorgingsstaat lag een vorm van gelijkheidsdenken ten grondslag, waarvan de kern bestond uit de zorg over en het zorgen voor groepen met een achterstand. Migrantengroepen werden het object van zorg over hun achterstand en van pogingen deze ongedaan te maken. Migrantengroepen uit niet-westerse landen in het bijzonder werden snel als probleem of zorgcategorie beschouwd. Het onbedoelde effect van deze drang om gelijkheid te creëren is dat soms zelfs actieve en bekwame mensen tot hulpeloze wezens worden gereduceerd.⁶ Daarnaast leidt gelijkheidsdrang soms tot onbehagen in de samenleving, niet alleen over ongelijkheid, maar ook over verschillen.

De geschiedenis van het categorale denken laat de fundamenteën van de emancipatiemythe zien. Er zijn verschillende manieren denkbaar om deze hardnekkige mythe, die tot op de dag van vandaag doorwerkt, door te prikken. Een manier is om de vanzelfsprekendheid van de mythische veronderstelling dat één groep per definitie geëmancipeerd is en de ander niet, ter discussie te stellen. Een voorbeeld daarvan is het idee dat het dragen van een hoofddoek per definitie onderdrukkend is. Diverse onderzoeken laten zien dat veel vrouwen juist voor een hoofddoek kiezen om hun bewegingsruimte te vergroten. Tegenstanders gaan ervan uit dat een hoofddoek altijd een uiting is van onderdrukking of extremisme. Ze gaan voorbij aan andere redenen die vrouwen hebben om er een te dragen. Ook al lijken dat meestal religieuze redenen, door goed naar de verhalen van vrouwen te luisteren, kunnen we ook andere betekenissen vernemen. Zo krijgen veel vrouwen uit traditionele gezinnen die emanciperen met spanningen te maken. Vaak gebruiken ze religieuze argumenten om hun gelijkheid ten opzichte van mannen op te eisen. Door zich inhoudelijk in de religie te verdiepen en bewust te kiezen voor een hoofddoek, krijgen deze vrouwen van hun familie meer vertrouwen en dus bewegingsruimte om zich verder te ontwikkelen. Voor hen werkt de hoofddoek niet remmend op hun emancipatie, maar juist stimulerend. Dit is ook een van de verklaringen waarom zoveel vrouwen op de hogescholen en universiteiten voor een hoofddoek kiezen. De meesten van hen dragen hun hoofddoek met trots.⁷

Een andere manier om deze mythe te ontkrachten, is het blootleggen van de tegenstellingen die erin aanwezig zijn. Ik gebruik hier als voorbeeld de invulling van het moederschap. Vaak worden migrantenvrouwen die thuis blijven om voor hun kinderen te zorgen als ongeëmancipieerd gezien. Autochtone vrouwen die hetzelfde doen, presenteren dat als de uitkomst van hun vrije (geëmancipieerde) keus. In diverse interviews met vrouwelijke migranten en vluchtelingen komen we daarover anekdotes tegen: ze worden aangesproken op het feit dat ze, bijvoorbeeld, tijdelijk voor hun kinderen zorgen en een deeltijdbaan nemen. Dit wordt gezien als het resultaat van culturele dwang waarvan ze zich moeten bevrijden. De vrouwen die hen erop aanspreken doen hetzelfde, maar in hun geval zou het hun eigen beslissing zijn.

Dat de vrije keuze van autochtone vrouwen beperkt is blijkt uit de dominantie in Nederland van het idee dat bij voorkeur moeders zelf voor hun kinderen moeten zorgen. Het zijn vaak vrouwen zelf die andere moeders met een voltijdbaan bekritisseren. Ik weet nog heel goed hoe ik met verbazing naar het verhaal van een collega hierover luisterde. Ze combineerde een voltijdbaan met de zorg voor drie opgroeiende kinderen en vertelde me over de last die ze had van de veroordeelende blikken van andere moeders als ze haar kinderen van school ging ophalen.

Dit soort voorbeelden laat de verschillen en tegenstrijdigheden zien die door de normaliserende macht van een mythe veelal verborgen blijven. Door deze voorbeelden vaak te herhalen kunnen ze als bron gaan fungeren voor reflectie op mythische vanzelfsprekendheden en zo meer openheid genereren in interacties tussen migranten en gevestigden. Deze openheid maakt het mogelijk om bijvoorbeeld de enorme emancipatiekracht te zien onder diverse generaties van migranten- en vluchtelingenvrouwen. De afgelopen jaren heeft een toenemend aantal jonge tweedegeneratievrouwen – ondanks het lage opleidingsniveau van hun ouders – de universitaire wereld weten te bereiken. Deze jonge sociale stijgers hebben in hun emancipatiestrijd baat bij inspirerende verhalen van sociale stijgers in hoge maatschappelijke posities. Toch vertellen zij dat ze vaak niet serieus genomen worden en dat er weinig oog is voor hun competenties. Dan worden ze weer eens benaderd vanuit veronderstellingen over hun (vermeende) achterstand en hun cultu-

reel, dan wel religieus, anders-zijn. Om deze belemmerende structuren te doorbreken zijn er allianties nodig die etnisch verschil overstijgen: allianties die ervaringen vanuit verschillende hoeken en kleuren van de samenleving bij elkaar brengen om inspiratiebronnen te vinden voor emancipatie en om op mythen gebaseerde muren van verschil af te breken. Om de macht van de mythen te doorbreken hebben we mensen nodig die de durftonen om anders te denken en vragen te stellen bij wat als vanzelfsprekend geldt. Mensen zoals Willy Jansen.

Noten

- 1 Roland Barthes, *Mythologies*, trans. Richard Howard and Annette Lavers (New York: Hill and Wang, 2013).
- 2 Willy Jansen, *Mythen van het Fundament* (Nijmegen: SUN, 1993), 10. In 2013 was het percentage vrouwelijke hoogleraren in Nederland rond 15,7%. 'Monitor vrouwelijke hoogleraren 2013 verschenen', *Landelijk Netwerk Vrouwelijke Hoogleraren*, 17 december 2013, <<http://www.lnhv.nl/site/News/News/Monitor-Vrouwelijke-Hoogleraren-2013-verschenen>> (29 januari 2015); *Global Gender Index* geeft het hoogste percentage van vrouwelijke wetenschappers op de universiteiten in Turkije (47,5%); Jack Grove, 'Global Gender Index, 2013', *Times Higher Education*, 2 May 2013, <<http://www.timeshighereducation.co.uk/features/the-global-gender-index/2003517.article>> (25 May 2015). Er is in deze index echter geen specifiek percentage aangegeven voor de vrouwelijke hoogleraren.
- 3 Halleh Ghorashi, *Paradoxen van culturele erkenning: Management van diversiteit in nieuw Nederland*. Oratie, uitgesproken aan de Vrije Universiteit, Amsterdam, 13 oktober 2006.
- 4 Mieke Verloo, ed., *Multiple Meanings of Gender Equality: A Critical Frame Analysis of Gender Policies in Europe* (Budapest and New York: Central European University Press, 2007) <<http://www.mageeq.net>>. Zie ook: Halleh Ghorashi, 'From Absolute Invisibility to Extreme Visibility: Emancipation Trajectory of Migrant Women in the Netherlands', *Feminist Review* 94 (2010): 75-92.
- 5 Ghorashi, *Paradoxen van culturele erkenning*.
- 6 Halleh Ghorashi, 'Refugees: Agents of Change or Passive Victims: The Impact of Welfare States (The Case of The Netherlands) on Refugees', *Journal of Refugee Studies* 18:2 (2005): 182-198.
- 7 N. Brenninkmeijer et al., *Bergerlatend geweld in Nederland: Onderzoek naar de beleving en aanpak van ebergerlatend geweld* (Den Haag: SDU, 2008).